

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI KESKKOMITEE NOMENKLATUUR 1945–1990: ARENG JA STATISTIKA

Mariliis Hämäläinen

Nomenklatuur oli nõukogude süsteemile omane salajane nimekiri partei- ja riigiaparaadi, ühiskondlike organisatsioonide ja teiste institutsioonide juhtivatest ametikohtadest, mis vajasisid kommunistliku partei otsesest kinnitusest või vähemalt heakskiitu.¹ Nomenklatuur oli kaadripoliitika põhimõisteks ning peamine vahend varustamiseks nõukogude süsteemi võtmepositsioonide kommunistliku partei jaoks sobilike töötajatega.² Nomenklatuurid olid kehtestatud kogu Nõukogude Liidus partei kõikidel tasanditel. Üleliidulise Kommunistliku Partei Keskkomitee (NLKP KK³) nomenklatuurile järgnesid oblastite, kraide, liiduvabariikide ning teiste madalamate parteiorganite nomenklatuurid.⁴ Eesti NSV-s jõuti esimese Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee (EKP KK⁵) nomenklatuuri kehtestamiseni 1941. aasta mais. Nomenklatuursete töötajate ametisse määramise protseduuride põhjalikum kinnistumine langes Eestis siiski sõjajärgsesse perioodi. Nomenklatuurisüsteemi toimima hakkamise seisukohast oli oluliseks eelkõige 1945. aasta. Just siis töötati välja nomenklatuurse kaadri dokumenteerimise

¹ Tatyana Korzhikhina, Yuriï Figatner, “Sovetskaya nomenklatura: stanovlenie, mekhanizmŷ deïstviya”, *Voprosŷ Istorii*, 25 (1993), 25–38 (25).

² Moshe Lewin on samas rõhutanud, et vaatamata hierarhilisele korrale oli nomenklatuurisüsteemi sees kaadriotsuste tegemisel võimalusi väga erinevateks manööverdusteks. Moshe Lewin, “Rebuilding the Soviet nomenklatura 1945–1948”, *Cahiers du Monde Russe*, 2–3 (2003), 219–251 (246).

³ Kuni 1952. aastani Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee [ÜK(b)P KK]. Käesolevas artiklis kasutatakse hilisemat nimekuju NLKP KK.

⁴ Nomenklatuuri põhimõtetest lähtuti ka NSV Liidu satelliitriikides. Ungari kohta vt Tibor Huzár, “From elites to nomenklatura: the evolution and some characteristics of institutionalised cadre policy in Hungary (1945–1989)”, *Review of Sociology*, 11 (2005), 5–73; Saksa Demokraatliku Vabariigi kohta vt *Eliten in Sozialismus: Beiträge zur Sozialgeschichte der DDR*, hrsg. von P. Hübner (Köln: Böhlau, 1999); Jugoslaavia kohta vt Marija Obradović, “From revolutionary to clientelistic party: the Communist Party of Yugoslavia 1945–1952”, *East European Politics and Societies and Cultures*, 27:3 (2013), 376–399.

⁵ Kuni 1952. aastani Eestimaa Kommunistliku (bolševike) Partei Keskkomitee [EK(b)P KK]. Käesolevas artiklis kasutatakse hilisemat nimekuju EKP KK.

süsteem, koostati isikutoimikud ning seati sisse nomenklatuurse kaadri isiklike kaartide kartoteek.⁶ 1945. aasta alguses kuulus EKP KK nomenklatuuri 1349 ametikohta.⁷ 1990. aastal oli EKP KK nomenklatuuris kokku 1348 ametikohta.⁸ Vaatamata sellele, et 1990. aastaks oli ametikohtade koguarv 45 aasta taguse ajaga võrreldes samas suurusjärgus, mahtus selle perioodi sisse mitmeid, nii väiksemaid kui suuremaid muudatusi. Muudeti nii konkreetsete ametikohtade positsioone nomenklatuuri hierarhias kui ka ametikohtade koguarvu. Kuni uue nimekirja kinnitamiseni tehti olemasolevasse muudatusi eraldi otsustega. Muudatustele vaatamata oli terve rida ametikohti, mis kuulusid EKP KK nomenklatuuri alates süsteemi algusaastatest kuni viimaste nimekirjadeni välja.

21. juunil 1990 kinnitas EKP KK büroo otsuse nomenklatuuri osalise muutmise kohta.⁹ Samas oli EKP selleks hetkeks oma senise poliitilise positsiooni kaotanud ning nomenklatuurisüsteem lakanud eksisteerimast. Järgnevad sündmused nii liiduvabariigi kui üleliidulisel tasandil tõid kaasa seni kehtinud poliitilise korra ja valitsemisüsteemi järkjärgulise lagunemise.

Artikli eesmärgiks on anda ülevaade EKP KK kui regionaalse nomenklatuuri arengust ning iseloomustada ja analüüsida sellesse kuulunud ametikohti, nende arvu, osakaalu ning läbiviidud muudatusi aastatel 1945–90. Vaatluse alt jäävad välja nomenklatuuri personaalne koosseis ja omavahelised suhtevõrgustikud, nomenklatuuri kuulumisega kaasnenud ametihüved ning privileegid jmt.¹⁰

Nomenklatuuri mõistest

1920. aastate alguses, kui kinnitati esimesed nomenklatuurid ning kogu süsteem alles hakkas tasapisi juurduma, mõisteti nomenklatuuri esmajoones

⁶ Olev Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat 1945–1953*, magistritöö, juhendaja T. Tannberg (Tartu Ülikool, 2005), 40.

⁷ Riigiarhiiv (end parteiarhiiv, edaspidi ERAF), f. 1, n. 104, s. 2, l. 5.

⁸ “Kommunistlikku parteisse kuulumine: eeldused ja tagajärjed”, *Sõjajärgse põlvkonna elutee ja seda kujundanud faktorid*, toim. Mikk Titma (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001), 96–121 (101).

⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 7382, l. 24.

¹⁰ Nomenklatuurse ametikohaga kaasnenud privileegide ja ametihüvede kohta Nõukogude Liidus ja Eesti NSV-s vt: Mervyn Matthews, *Privilege in the Soviet Union: a study of elite life-styles under Communism* (London: Routledge, 1978); Tamara Kondrat'eva, *Kõrmit'i pravit: o vlasti v Rossii XVI–XX vv* (Moskva: ROSSPEN, 2009); Kaljo-Olev Veskimägi, *Kuidas valitseti Eesti NSV-d* (Tallinn: Varrak, 2005), 50–55; Epp Lankots, “Klassid klassideta ühiskonnas: elitaarne ruumimudel Eesti NSV-s ja nomenklatuursed korterelamud Tallinnas 1945–1955”, *Kunstiteaduslikke Uurimusi*, 2 (2004), 11–41; Virkko Lepassalu, *Esimene Eesti: nomenklatuur ENSV-s ja hiljem* (Tallinn, 2011).

olulisemate ametikohtade loeteluna. Töötaja määramine sellesse nimekirja kuulunud ametikohale sai ametlikult toimuda vaid kommunistliku partei kinnitusel või nõusolekul. Ka nomenklatuursele ametikohale kuulunud töötaja ümberpaigutamisel või ametist vabastamisel oli vajalik parteiorganite kinnitus.¹¹ Süsteemi täiustudes ning protseduurireeglite kinnistudes hakati terminiga tähistama nii ametikohtade loetelusid kui kogu töötajate valimise ja ametisse kinnitamise keerukat protseduuri süsteemi kõigil võimutasanditel.¹² Selles tähenduses võib nomenklatuuri vaadelda kui personali valimise, kinnitamise ja vabastamise bürokraatlikku korda.¹³ 1987. aastal ilmunud parteitöö sõnaraamatus kirjeldatakse nomenklatuuri kui nimekirja kõige olulisematest ametikohtadest, mille puhul oli vajalik töötaja kandidatuuri läbivaatamine, soovitamine ja kinnitamine parteikomitees.¹⁴ Koos partei enda olulisemate ametikohtadega moodustasid riigiparaadi ja teiste institutsioonide kõige tähtsamad ametikohad parteilise nomenklatuuri. Nende ametikohtade puhul oli vajalik kinnitus või vähemalt nõusolek parteiorganilt. Lisaks parteiorganitele olid oma nomenklatuurid ka riigiparaadil ja ühiskondlikel organisatsioonidel. Need ametkondade nomenklatuurid olid nimekirjad vastava asutuse või organisatsiooni haldusalasse kuulunud ametikohtadest, millele töötaja nimetamised või millelt töötaja vabastamised pidi kinnitama vastava asutuse või organisatsiooni juhtorgan. Samas kuulus järelevalve ametkondlike nomenklatuuride üle partei haldusalasse.¹⁵

Partei asjaajamises kasutatud ametlikule definitsioonile vaatamata hakkas nomenklatuuri mõiste nõukogude ühiskonnas elama oma elu ning omandas üsna mitmeid tähendusi. Avalikult nomenklatuurist ei räägitud, sest kogu ametikohtade nimekirjadega seotud informatsioon oli salajane. Samas tekkis juba 1970.–80. aastatel arusaam nomenklatuurist kui mitte lihtsalt kaadripoliitika elluviimise vahendist, vaid kui omamoodi süsteemist ja institutsioonist, mis omandas üsnagi negatiivse tähenduse. Nomenklatuur – see tähendas tagurlikke ülemusi, bürokraate, partei poolt paika pandud isikuid.¹⁶ Eesti Entsüklopeedia 1992. aastal ilmunud 6. köide

¹¹ Korzhikhina, Figatner, "Sovetskaya nomenklatura", 25.

¹² Lewin, "Rebuilding the Soviet nomenklatura", 221.

¹³ Olev Liivik, "Nõukogude ajaloo mõistend ajaloolaste hambus", *Kultuuri KesKus*, (november 2009), 48–49.

¹⁴ *Slovar'po partiinomu stroitel'stvu* (Moskva: Politizdat, 1987), 156–157.

¹⁵ Bohdan Harasymiw, "Nomenklatura: the Soviet Communist Party's leadership recruitment system", *Canadian Journal of Political Science*, 2:4 (1969), 493–512 (494).

¹⁶ Viktor Mokhov, "Nomenklatura kak politicheskii institut v istorii sovetskogo obshchestva vtoroi polovin' XX veka", *Upravlencheskoe konsul'tirovanie*, 1 (2005), 94–111 (96).

annab nomenklatuuri mõiste kohta järgmise seletuse: “NSV Liidus ja selle satelliitriikides kommunistliku partei ainuvõimu ajal salastatud loend ametikohtadest, kus isiku ametisse määramise kinnitasid parteiorganid; ka selliselt ametisse pandud kaader.”¹⁷ Laiemas tähenduses ongi nomenklatuuriks nimetatud kõiki neid isikuid, kes vastavaid nomenklatuurseid ametikohti täitsid.

Nomenklatuuri käsitlemisest eliidina

Kommunistliku partei ametlikust ideoloogiast lähtudes Nõukogude Liidus eliiti eksisteerida ei saanud. Olgugi, et eliidi mõistet loeti nõukogude ühiskonna ideoloogilise platvormiga lepitamatult vastuolus olevaks, hakati nomenklatuuri kuulunud inimesi mingil hetkel võrdsustama just nõukogude eliidiga.¹⁸ Seejuures peeti kõige olulisemaks nomenklatuurseid ametikohti täitnud isikute piiramatut juurdepääsu võimule ning erinevatele hüvedele ja privileegidele. Milovan Djilas oli esimene, kes rääkis nomenklatuuri kuuluvatest inimestest kui “uuest klassist”, kes ühiskonna teiste liikmetega võrreldes nautisid hoopis paremaid võimalusi.¹⁹ Ukraina parteiparaadile tuginedes käsitles nõukogude eliiti John Armstrong. Oma monograafias on ta nõukogude poliitilise eliidi all silmas pidanud oluliste otsuste tegijaid nii keskvõimu kui regionaalsel (liiduvabariigi ja oblasti) tasandil.²⁰ Kogu kommunistliku partei liikmeskonda on nõukogude poliitilise eliidina vaadeldud Thomas Rigby.²¹ Kitsamas tähenduses moodustasid Rigby jaoks poliitilise eliidi partei keskkomitee poliitbüroo liikmed.²² Poliitilist eliiti ja nomenklatuuri käsitlevaid artikleid koondavas kogumikus on Rigby nomenklatuuri käsitletud valitseva sotsiaalse kategooriana, millele oli iseloomulikuks selle liikmete juurdepääs võimule ja privileegidele.²³ Mitmed autorid on nõukogude poliitilist eliiti käsitledes pidanud

¹⁷ *Eesti entsüklopeedia*, 6 (Tallinn, 1992), 645.

¹⁸ Andrei Pakhomov, “Polititšeskaya élita SSSR 1964–1991 godov v otechestvennoï istoriografii”, *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 12 (2013), 106–109 (106).

¹⁹ Milovan Djilas, *The new class: an analysis of the communist system* (New York: Praeger, 1957).

²⁰ J. Armstrong kasutab nõukogude poliitilise eliidi kirjeldamisel bürokraatliku eliidi mõistet. John Armstrong, *The Soviet bureaucratic elite: a case study of the Ukrainian apparatus* (New York: Praeger, 1959), 1–3.

²¹ Thomas Henry Rigby, *Communist Party membership in the USSR 1917–1967* (New York: Princeton University Press, 1968).

²² Thomas Henry Rigby, “The Soviet political elite 1917–1922”, *British Journal of Political Science*, 1:4 (1971), 415–436.

²³ Thomas Henry Rigby, *Political elites in the USSR: central leaders and local cadres from Lenin to Gorbachev* (Aldershot, 1990), 6–8.

selle all silmas NSV Liidu tippjuhtkonda. Eliiti kuulumise eelduseks oli kuulumine NLKP või regionaalse parteiorganisatsiooni keskkomiteesse või ministrite nõukogu juhatusse.²⁴

Mihhail Voslenski on nõukogude eliidiks ehk valitsevaks klassiks nimetanud kogu parteilist nomenklatuuri.²⁵ Ka Kenneth Farmer defineerib nomenklatuuri kui strateegiliste eliitide kogumit. Juhtivat rolli omas nomenklatuuris strateegilise eliidina poliitiline eliit. Läbi nomenklatuuri, läbi töötajate ametisse määramise süsteemi kontrollis ja suunas poliitiline eliit teisi strateegilisi eliite, suurendades nii veelgi oma võimu ning välis- tades teiste strateegiliste eliitide esiletõusu.²⁶

Viktor Mohhov on nomenklatuuri kirjeldanud kui nõukogude ühiskonna struktureerimise vahendit. Just nomenklatuur oli see, mis võimaldas saavutada nõukogude ühiskonna maksimaalse juhitavuse ning jõuda püsitatud strateegiliste eesmärkideni. Ta väidab, et nõukogude režiimi areng oli lõppkokkuvõttes võimalik ainult niivõrd, kui palju valitseval ladvikul õnnestus leida uusi mehhanisme nomenklatuuri juhtimiseks ja modifitseerimiseks ning läbi selle kogu ühiskonna valitsemiseks.²⁷ Mohhov peab nomenklatuuri all silmas nii ametikohtade nimekirju kui ka kõiki nomenklatuurseid ametikohti täitnud isikuid. Nendest omakorda võimu funktsioone täitvaid isikuid ehk nomenklatuuri kõige kõrgemat kihti käsitleb ta poliitilise eliidina. Seejuures räägib ta eraldi reaalsest ja formaalset poliitilisest eliidist, millest esimese all peab silmas poliitiliste otsuste initsiaatoreid ja väljatöötajaid, formaalsete all nn valitavate organite liikmeid.²⁸ Mohhovi järgi eksisteeris ülejäänud nomenklatuuri ja poliitilise eliidi vahel mitmesuguseid vastastikuseid seoseid, mis baseerusid nii ametlikel kui mitteametlikel “patrooni” ja “kliendi” suhetel. Mohhov on nomenklatuuri kirjeldanud poliitilist, sotsiaalset ja organisatsioonilist struktuuri omanud institutsioonina, mida iseloomustas tsentraliseeritud valitsemine, teatud kogum erinevaid poliitilise käitumise reegleid (nii ametlikke kui mitteametlikke), sisemised moraalsed normid, nomenklatuurile omane elustiil

²⁴ Evan Mawdsley, Stephen White, *The Soviet elite from Lenin to Gorbachev: the Central Committee and its members, 1917–1991* (New York, Oxford: Oxford University Press, 2000), iv.

²⁵ Michael Voslenky, *Nomenklatura: the Soviet ruling class* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1984).

²⁶ Suzanne Kelleri teooria, mille järgi ei ole ühiskonnas ühte valitsevat klassi, vaid mitmed erinevate eluvaldkondade üle domineerivad strateegilised eliidid. Kenneth C. Farmer, *The Soviet administrative elite* (New York: Praeger, 1992), 76–81.

²⁷ Mokhov, “Nomenklatura kak politicheskii”, 97–98.

²⁸ Viktor Mokhov, *Regional'naya politicheskaya elita Rossii (1945–1991 gg.)* (Perm', 2003), 46–47.

jne.²⁹ Ka Geoffrey Hosking on Nõukogude Liitu iseloomustanud “patrooni” ja “kliendi” sidemetel tugineva süsteemina ning tema hinnangul oli nõukogude-tüüpi patronaaz süstematiseeritud just läbi nomenklatuurisüsteemi. Kuigi ametlikult nomenklatuuri sellisena ei käsitletud, muutus see Hoskingi arvates sisuliselt nõukogude ühiskonna selgrooks.³⁰ Samamoodi on Graeme Gill kirjeldanud nomenklatuurisüsteemi kui ideaalset vahendit “patrooni” ja “kliendi” suhete ülesehitamiseks ja tugevdamiseks.³¹

Poliitilise eliidi mõistet ei ole kasutatud mitte ainult üleliidulise, vaid ka regionaalse nomenklatuuri puhul. Regionaalset poliitilist eliiti on defineeritud valitseva grupina, kes avaldas olulist mõju piirkondliku tasandi otsuste väljatöötamisele ja vastuvõtmisele ning omas seejuures mõju ka riiklike otsuste väljatöötamise ja vastuvõtmise mehhanismidele.³² Eliidi ja nomenklatuuri omavahelisi seoseid on käsitletud ka Eesti NSV kontekstis. Nii näiteks on Olaf Kuuli nimetanud Eesti NSV tippeliidiks EKP KK bürood, kes tegi suure osa kohalikest otsustest.³³ Olev Liivik on Eesti NSV valitsusliikmete käsitlemisel kasutanud mõistet võimueliit.³⁴

Historiograafia ja allikad

Nomenklatuur on uurijate huviorbiidis olnud pikka aega. Erilise hoo sai uurimine sisse seoses Nõukogude Liidu lagunemisega 1991. aastal, sest varasemaga võrreldes oli nüüd juurdepääs paljudele teemaga seotud arhiivimaterjalidele. Lisaks nomenklatuurisüsteemi väljakujunemisele ja funktsioneerimisele on tähelepanu all olnud ka nomenklatuuri sotsiaalne koosseis.³⁵

²⁹ Mokhov, “Nomenklatura kak politicheskii”, 97–98.

³⁰ Geoffrey Hosking, “Patronage and the Russian state”, *The Slavonic and East European Review*, 78:2 (2000), 301–320 (314, 317).

³¹ Graeme Gill, “The Soviet mechanism of power and the fall of the Soviet Union”, *Mechanisms of power in the Soviet Union*, ed. by Niels E. Rosenfeldt, Bent Jensen, Erik Kulavig (New York: Macmillan Press 2000), 3–22 (9).

³² Ivan Alekseenko, “Nekotorýe problemý izucheniya sovetskikh regional`nykh politicheskikh elit 1960–1980-kh gg. (na primere Altaiskogo kraya)”, *Izvestiya Altaiskogo gosudarstvennogo universiteta*, 4–2 (2009), 7–10 (7).

³³ Olaf Kuuli, *Sotsialistid ja kommunistid Eestis 1917–1991* (Tallinn, 1999), 116.

³⁴ Olev Liivik, *Eesti NSV Ministrite Nõukogu institutsionaalne areng ja kaadrid 1940–1953*, *Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis*, 34 (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2014), 180.

³⁵ Nomenklatuuri väljakujunemise ja üldise toimimise kohta NSV Liidus vt: Thomas Henry Rigby, “Staffing USSR incorporated: the origins of the nomenklatura system”, *Soviet Studies*, 4 (1988), 523–537; Korzhikhina, Figatner, “Sovetskaya nomenklatura”, 25–38; Mikhail Zelenov, “Rozhdenie partiinoi nomenklaturý”, *Voprosý istorii*, 2 (2005), 3–24; Christopher S. Monty, “The Central Committee Secretariat, the nomenklatura, and the politics of personnel management in the Soviet order, 1921–1927”, *The Soviet*

Palju on jõutud ära teha ka regionaalse tasandi nomenklatuuride uurimisel. Oblastite ja liiduvabariikide juhtkonna uurimine oli populaarne ka paljude sovetoloogide hulgas.³⁶ Olulisel kohal on olnud ka keskuse ja regionide võimuvahekordade analüüsimine. On ju nomenklatuurisüsteemi puhul osundatud, et see oli üheks olulisemaks vahendiks keskvoimu ja regionide omavaheliste suhete reguleerimisel. Nomenklatuuri on peetud tsentraliseerimise tugevdamise vahendiks, läbi mille piirati ühtlasi regionaalsete ja erinevate valitsusasutuse juhtide õigusi otsuste tegemisel.³⁷ Aktiivselt asusid nomenklatuuri rolli ja tähenduse üle arutlema Venemaa uurijad, sest oli ju tegemist teemaga, mida senises ajalookirjanduses käsitleda ei saanud. Üsna palju on jõutud ära teha 1950.–60. aastate regionaalsete nomenklatuuride uurimisel.³⁸ See oli oluline periood ka keskuse ja regionide võimuvahekordade muutumises. Senini keskuse ja regiooni omavaheliste suhete iseloomulik valitsemise tsentraliseerimine ning range alluvus keskuse ja regionaalse tasandi vahel hakkas asenduma üha suuremate otsustusõiguste andmistega regionaalsetele juhtidele.³⁹

Leedu Kommunistliku Partei Keskkomitee nomenklatuuri uurimisel on totalitaarsest paradigmast lähtunud Kastytis Antanaitis. Totalitaarse

and Post-Soviet Review, 39:2 (2012), 166–191. Teise maailmasõja järgsetest muudatustest üleliidulises nomenklatuuris vt: Lewin, “Rebuilding the Soviet nomenklatura”, 219–251; Harasymiw, “Nomenklatura”, 493–512.

³⁶ Oblastite kohta vt nt Jerry F. Hough, *The Soviet prefects: the local party organs in industrial decision-making* (Harvard University Press, 1969); Robert E. Blackwell, “Career development in the Soviet Obkom elite: a conservative trend”, *Soviet Studies*, 24:1 (1972), 24–40; Joel C. Moses, “The impact of nomenklatura in Soviet regional recruitment”, *The Soviet and Post-Soviet Review*, 8:1 (1981), 62–102. Liiduvabariikide kohta vt nt: Gery Hodnett, *Leadership in the Soviet Republics: a quantitative study of recruitment policy* (Oakville, Ontario: Mosaic Press 1978); Michael E. Urban, *An algebra of Soviet power: elite circulation in the Belorussian Republic 1966–1986* (Cambridge: Cambridge University Press, 1989).

³⁷ Hlevnyuk, “Sistema tsentr-regiony”, 255; vt ka: *Centre-local relations in the Stalinist state 1928–1941*, ed. by E. A. Rees (Palgrave Macmillan, 2004); Yoram Gorlizki, “Too much trust: regional party leaders and local political networks under Brezhnev”, *Slavic Review*, 69:3 (2010), 676–700.

³⁸ Mokhov, *Regional'naya politicheskaya*; Aleksandr Konovalov, *Partiinaya nomenklatura v Sibirii v sisteme regional'noi vlasti (1945–1991)* (Kemerovo, 2006); Olga Kalinina, *Formirovanie i évolýutsiya partiino-gosudarstvennoi nomenklatury Zapadnoi Sibiri v 1946–1964 gg.*, dissertatsiya (Novosibirsk, 2007); Oleg Hlevnyuk, “Regional'naya vlast' v SSSR v 1953 – kontse 1950-kh gg.: ustroichivost' i konflikt”, *Otechestvennaya istoriya*, 3 (2007), 31–50.

³⁹ Yuri Belogonov, “Dinamika predstavitel'stva nomenklatury CHK KPSS v regional'noi nomenklature v 1953–1965 godakh (na primere Molotovskogo (Permskogo) obkoma KPSS)”, *Vestnik PGTU. Kul'tura. Istoriya. Filosofiya. Pravo*, 1 (20) (2009) (Perm: Izdatel'stvo PGTU, 2009), 130–158 (131).

lähenemise põhiargumendiks on, et regionaalne nomenklatuur oli täielikult Moskvale allutatud ning nomenklatuuri põhiülesandeks oli Moskva otsuste elluviimine.⁴⁰ Antanaitis käsitleb nomenklatuuri Nõukogude Leedu eliidina, millele pani aluse nomenklatuurisüsteemile omane ametisse määramiste protseduur.⁴¹ Sama autori doktoritöös on vaatluse all kõigi kolme Balti liiduvabariigi nomenklatuur aastatel 1953–90. Töös on käsitletud Eesti, Läti ja Leedu nomenklatuurisüsteemi arenguid, muutusi erinevates nomenklatuuri kategooriates, samuti nomenklatuuri administratiivseid ja sotsiaalseid toimemehhanisme.⁴² Saulius Grybkauskas on oma doktoritöös võtnud vaatluse alla Nõukogude Leedu tööstusjuhid. Analüüsides ajavahemikku 1965–85 on Grybkauskas muuhulgas vaadelnud liiduvabariigi nomenklatuuri meetmeid ettevõtete juhtide personalipoliitika osas ning keskvoimu ja liiduvabariigi omavahelisi suhteid.⁴³ Vilius Ivanauskas on oma raamatus keskendunud Leedu nomenklatuuri ja seda ümbritsenud bürokraatliku keskkonna uurimisele ajavahemikus 1968–88. Ivanauskas eristab Leedu nomenklatuuri siseselt kolme peamist gruppi: tehnokraadid, partokraadid ning kultuurilis-teaduslik nomenklatuur. Oma töös vaatleb ta erinevate gruppide suhtevõrgustikke ning liiduvabariigi suhteid keskvoimuga.⁴⁴

Esimesed ülevaated EKP Keskkomitee nomenklatuuri ülesehitusest ning suurusest ilmusid keskkomitee organisatsioonilist struktuuri käsitlevas kogumikus 2000. aastate alguses.⁴⁵ EKP maakonna- ja rajoonikomiteede nomenklatuuri on lühidalt käsitletud kogumikus “Eestimaa Kommunistliku Partei kohalikud organisatsioonid 1940–1991”.⁴⁶ Kahe, 1947. ja 1953. aasta EKP KK nomenklatuuri võrdluse on oma bakalaureusetöös

⁴⁰ Saulius Grybkauskas, “The role of the Second Party Secretary in the “election” of the First: the political mechanism for the appointment of the head of Soviet Lithuania in 1974”, *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History*, 14:2 (2013), 343–366 (345).

⁴¹ Kastytis Antanaitis, “Lietuviškoji sovietinė nomenklatura”, *Darbu ir Dienų*, 7 (1998), 16, 100.

⁴² Kastytis Antanaitis, *Sovietinė Lietuvos, Latvijos ir Estijos nomenklatura (1953–1990 m.)*. *Dėsningumai ir ypatumai*, daktaro disertacijos santrauka (Kaunas, 2001), 10–11.

⁴³ Saulius Grybkauskas, “Industrial management in Soviet Lithuania 1965–1985: tensions and conflicts”, summary of doctoral dissertation (Kaunas-Vilnius, 2007).

⁴⁴ Vilius Ivanauskas, *Lietuviškoji nomenklatura biurokratineje sistemoje. Tarp stagnacijos ir dinamikos (1968–1988 m.)* (Vilnius, 2011), 607.

⁴⁵ *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur 1940–1991*, koost. E. Tarvel (Tallinn: Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2002), 104–106.

⁴⁶ *Eestimaa Kommunistliku Partei kohalikud organisatsioonid 1940–1991*, koost. E. Tarvel (Tallinn: Kistler-Ritso Eesti Sihtasutus, 2005), 182, 221–222.

esitanud Hiljar Tammela.⁴⁷ Lisaks EKP KK aparaadi isikkoosseisu iseloomustamisele on Olev Liivik oma magistritööle tuginevas raamatus käsitlenud nii üleliidulise kui EKP KK nomenklatuuri väljakujunemist.⁴⁸ Tõnu Tannberg on nomenklatuuri kui üleliidulist kontrollimehhanismi analüüsinud sovetiseerimist käsitlevas kogumikus.⁴⁹ Lühikest aega eksisteerinud EK(b)P vallakomiteede nomenklatuuri vaatles oma doktoritöös Indrek Paavle. Lisaks vallakomiteede kaadrite analüüsimisele käsitles ta oma töös ka valla juhtivate töötajate kohta nomenklatuuris ning valla parteikomitee nomenklatuuri üldisemalt.⁵⁰ EKP KK nomenklatuuri arengut, ülesehitust ning suurust aastatel 1940–1953 on oma magistritöös ning sellele tuginevas artiklis ja raamatus käsitlenud käesoleva töö autor.⁵¹ Meelis Saueauk on oma väitekirjas vaadelnud julgeolekuorganitest EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohti ning nende kohtadele töötajate määramist.⁵² Olev Liivik on nomenklatuuri teemat käsitlenud ka oma doktoritöös “Eesti NSV Ministrite Nõukogu institutsionaalne areng ja kaadrid 1940–1953”. Oma töös on Liivik muuhulgas vaadelnud, kuidas funktsioneeris nomenklatuurisüsteem Eestis ministrite nõukogu liikmete ametisse paigutamisel ja vabastamisel ning millised olid partei- ja riigiorganite vahekorrad kaadriotsuste vastuvõtmisel.⁵³

Käesolev artikkel tugineb põhisosas Riigiarhiivis asuvatele dokumentidele, millest enim on kasutatud EKP KK büroo protokolle (fond 1). Nendest leiab andmeid ka nomenklatuuris tehtud muudatustest ja täiendustest. EKP KK nomenklatuuri muudeti pidevalt. Kuni uue nomenklatuuri

⁴⁷ Hiljar Tammela, *Eesti NSV nomenklatuur (1944–1953)*, bakalaureusetöö, juh. T. Tannberg (Tartu Ülikool, 2005).

⁴⁸ Olev Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat, 1945–1953* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2006). Nomenklatuuri kohta vt lk 51–62.

⁴⁹ Tõnu Tannberg, “Moskva institutsionaalsed ja nomenklatuursed kontrollimehhanismid ENSV-s sõjajärgsetel aastatel”, *Eesti NSV aastatel 1940–1953: sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis*, koost. T. Tannberg, Eesti Ajalooarhiivi Toimetised, 15 (22) (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2007), 225–269. Ka Olev Liivik on Eesti NSV Ministrite Nõukogu kontekstis arvanud, et nomenklatuurisüsteem toomis Stalini-aegses liiduvabariigis peamiselt kontrollimehhanismina. Liivik, *Eesti NSV Ministrite Nõukogu*, 130.

⁵⁰ Indrek Paavle, *Kohaliku halduse sovetiseerimine Eestis 1940–1950*, Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis, 19 (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009), 146–157.

⁵¹ Mariliis Hämäläinen, “Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee nomenklatuur 1940–1953”, *Tuna*, 14 (1) (2010), 71–84; Mariliis Hämäläinen, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee nomenklatuur 1945–1953* (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2011).

⁵² Meelis Saueauk, *Nõukogude julgeolekuorganite ja Eestimaa Kommunistliku Partei koostöö Eesti sovetiseerimisel aastatel 1944–1953*, Dissertationes historiae Universitatis Tartuensis, 29 (Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2013), 145–152.

⁵³ Liivik, *Eesti NSV Ministrite Nõukogu*, 49, 130–134.

kinnitamiseni tehti olemasolevasse muudatusi eraldi otsustega. Koos täisnimekirjade kinnitamisega tehti EKP KK nomenklatuuris näiteks 1951. aastal üle 20 muudatuse või täienduse. 1969. aastal oli nomenklatuuri muutmisega seotud päevakorrapunktid esindatud 19 protokollis. Siit edasi jäi vastav näitaja kuni 1988. aastani 6–14 korra vahele.⁵⁴ Käesoleva artikli kirjutamisel on kasutatud kahteteist EKP KK büroo poolt aastatel 1946–75 kinnitatud nimekirja, kuhu erinevatel aastatel kuulus kokku 1579–3155 nomenklatuurset ametikohta.⁵⁵

Kuni 1956. aasta nimekirjani jagunes EKP KK nomenklatuur kahe kategooria vahel: EKP KK põhi- ja arvestusnomenklatuur. Põhinomenklatuuri kuulunud ametikoha puhul tuli töötaja vastava parteiorgani poolt kinnitada, arvestusnomenklatuuri⁵⁶ puhul oli vaja saada vastava parteiorgani nõusolek. 1940. aastate keskpaigas andis arvestusnomenklatuuri kuulunud ametikohtade täitmise puhul nõusoleku keskkomitee kaadrisekretär või tema asetäitja.⁵⁷ 1947. aasta alguses kinnitatud EKP KK nomenklatuuri puudutavas otsuses rõhutati taaskord, et nomenklatuursetele ametikohtadele tohib töötajat määrata, ametist vabastada ja ümber paigutada ainult vastava keskkomitee otsusega. Arvestusnomenklatuuri puhul oli vajalik kooskõlastamine kaadriosakonnaga.⁵⁸ Vahemikku 1947–53 jäänud nimekirjades olid eraldi välja toodud ka EKP KK nomenklatuurist samaaegselt NLKP KK ehk üleliidulisse nomenklatuuri kuulunud ametikohad.⁵⁹ 1947. ja 1953. aasta nimekirjades oli eraldi välja toodud jagunemine üleliidulise

⁵⁴ *EKP KK büroo istungite regestid, I: 1940–1954*, koost. T. Tannberg (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2006); *EKP KK büroo istungite regestid, II: 1954–1971*, koost. T. Tannberg (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2011); *EKP KK büroo istungite regestid, III: 1971–1991*, koost. T. Tannberg (Tartu: Eesti Ajalooarhiiv, 2011).

⁵⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 18–58, EK(b)P KK 1946. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 88–137, EK(b)P KK 1947. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 132–176, EK(b)P KK 1949. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 142–195, EK(b)P KK 1950. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 105–147, EKP KK 1953. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1966, l. 149–185, EKP KK 1956. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2160, l. 186–228, EKP KK 1958. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2572, l. 34–83, EKP KK 1961. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2878, l. 74–149, EKP KK 1963. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 3348, l. 33–114, EKP KK 1966. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, l. 38–128, EKP KK 1971. aasta nomenklatuur; ERAF, f. 1, n. 4, s. 4598, l. 14–74, EKP KK 1975. aasta nomenklatuur.

⁵⁶ Kuni 1953. aasta koondnimekirjani kasutati parteidokumentides nimekuju “arvestuslik-reserv nomenklatuur”. 1953. ja 1956. aasta koondnimekirjades kasutati nimekuju “kontroll-arvestuslik nomenklatuur” ning sealt edasi nimekuju “arvestusnomenklatuur”.

⁵⁷ Liivik, *Eesti NSV Ministrite Nõukogu*, 132.

⁵⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, 85–86.

⁵⁹ Üleliiduliste ametikohtade kohta EKP KK nomenklatuuris 1945–1953 vt: Hämäläinen, “Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee nomenklatuur”, 83–84.

põhi- ja arvestusnomenklatuuri vahel. 1949. ja 1950. aasta nimekirjades jagunesid ametikohad ÜK(b)P KK nomenklatuuri ning EK(b)P KK põhi- ja arvestusnomenklatuuri vahel. 1952. aasta nimekirjas oli ära toodud vaid EK(b)P KK põhinenomenklatuur ning sealt samaaegselt üleliidulisse nomenklatuuri kuulunud ametikohad.

Alates 1956. aasta nimekirjast üleliidulisi ametikohti EKP KK nomenklatuurides enam eraldi välja ei toodud. 1956., 1958. ja 1961. aasta nimekirjades jagunes EKP KK nomenklatuur kolmeks: EKP KK büroo ja sekretariaadi nomenklatuur ning arvestusnomenklatuur. 1963. ja 1966. aasta nimekirjades jagunes EKP KK nomenklatuur presiidiumi⁶⁰, sekretariaadi nomenklatuuri ning arvestusnomenklatuuri vahel. 1971. aasta nimekirjast alates jagunes nomenklatuur taaskord büroo ja sekretariaadi nomenklatuuri ning arvestusnomenklatuuri vahel. Käesolevas artiklis käsitletakse EKP KK büroo/presiidiumi ja sekretariaadi nomenklatuuri ühiselt EKP KK põhinenomenklatuurina.

Nomenklatuursed ametikohad olid reeglina esitatud asutuse või organisatsiooni kaupa kohtade tähtsuse järjekorras: minister, ministri asetäitjad, osakonnajuhatajad, ministeeriumile alluvate asutuste juhatajad, nende asetäitjad jne. Alates 1947. aasta nimekirjast olid EK(b)P KK nomenklatuuri arvatud ka mitmete institutsioonide (ajalehtede, ministeeriumide) kolleegiumid, mis olid nomenklatuuri kantud nn tühjade lahtritena. Kuni 1956. aasta nimekirjani ei olnud kolleegiumite juures täpsustatud ei kohtade arvu ega nomenklatuurse hierarhia tasandit. 1956. aasta nimekirjas on küll ära tähistatud nomenklatuurse hierarhia tasand, ent puudub kohtade arv. Alates 1963. aasta nimekirjast on ära toodud ka kolleegiumitest nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arv. Nomenklatuuris olid nn tüüpkohad – kõigis sama liiki institutsioonides nomenklatuuri arvatud ametikohad, mis asusid üldjuhul ka samal nomenklatuuri tasandil ja kategoorias. Nii näiteks kuulusid kõik ministrid (v.a relvastatud jõudude minister 1949. aasta nimekirjas) aastatel 1947–53 EKP KK põhinenomenklatuurist samaaegselt ka üleliidulisse nimekirja. NLKP KK parteiorganisaatorid olid arvatud üleliidulisse nimekirja, partei algorganisatsioonide sekretärid kohalikku jne. Alates 1956. aastast kuulusid kõik ministrid ja ministri esimesed asetäitjad EKP KK büroo/presiidiumi nomenklatuuri, ülejäänud ministri asetäitjad enamasti aga sekretariaadi nomenklatuuri.

⁶⁰ Vastavalt üleliidulisel tasandil toimunud muudatustele hakkas EKP KK büroo 1962. aasta lõpust kandma presiidiumi nimetust. 1966. aasta märtsis muudeti EKP KK presiidium taas bürooks.

Kuni 1948. aasta sügiseni olid kõik ametikohad jaotatud nomenklatuuri arvestuse ja paigutamise eest vastutava EK(b)P KK kaadriosakonna sektorete vahel. Kaadriosakonna kaotamise järel 1948. aasta sügisel jaotati kaadri- ja paigutamise seotud küsimused EK(b)P KK ülejäänud osakondade vahel vastavalt valdkondadele.⁶¹ 1963. aasta nimekirjas olid ametikohad jaotatud EKP KK põllumajanduse ning tööstuse ja ehituse juhtimiseks loodud büroode osakondade vahel, 1966. aasta nomenklatuurist alates taas kord EKP KK osakondade vahel. Aastatel 1946–75 EKP KK nomenklatuuri kuulunud asutused ja eraldiseisvad ametikohad on andmete paremaks analüüsimiseks jaotatud ametikoha funktsionaalsusest lähtudes järgmiste valdkondade vahel: parteiaparaat (EKP KK, kohalikud parteikomiteed, komsomol); muu administratiivaparaat (ministrite nõukogu, ametiühingud, tööraha saadikute nõukogude täitevkomiteed, plaanikomisjonid, riigikontroll jne); rahandus (rahandusministeerium, üleliiduliste pankade kontorid jne); transport (raudtee, merelaevandus, maanteed valitsus jne); õigusorganid (kohtuministeerium, prokuratuur, ülemkohus, rahvakohtunikud jne); jõustruktuurid (siseministeerium, julgeolek, sõjakomissariaadid jne); ideoloogia (partei algorganisatsioonide sekretärid, poliitosakondade töötajad, üleliidulised partorgid, parteikoolid jne); trükiajakirjandus (ajalehtede-ajakirjade toimetused); kirjastamine (tsensuur, kirjastused jne); kino, raadio, telegraaf (kinematograafia ministeerium, ENSV Ministrite Nõukogu j. a. Raadioinformatsiooni Komitee, televisioon jne); kultuur, teadus (teaduste akadeemia, teatrid, muuseumid jne); haridus (haridusministeerium, kõrgkoolid); tööstus (erinevad tööstusega seotud ministeeriumid, tööstusettevõtted jne); põllumajandus ja toiduainete varumine (põllumajanduse ja toiduainetööstusega seotud ministeeriumid, varumisega seotud organisatsioonid, sovhoosidirektorid, masina-traktorijaamade direktori jne); teenuste ja kaupadega varustamine (sotsiaalkindlustuse, tervishoiu- ja kaubandusministeerium, kaubabaasid jne).⁶²

EKP KK nomenklatuuri arengu põhijooned

Nomenklatuuri põhimõtetele, tasanditele, jagunemisele ning parteikaadri koordineeritumale juhtimisele üldisemalt pandi alus juba nõukogude võimu esimestel aastatel. 1919. aastal Venemaa Kommunistliku (bolševike)

⁶¹ Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat*, 56, 59.

⁶² See jaotus lähtub grupeerimisest, mille Hiljar Tammela esitas EKP KK 1947. ja 1953. aasta nomenklatuuride iseloomustamiseks ning millele käesoleva töö autor on lisanud omapoolsed muudatused ja täiendused. Tammela, *Eesti NSV nomenklatuur*, 4.

Partei VIII kongressil vastu võetud otsus nägi ette partei keskkomitee poliitbüroo, organisatsioonilise büroo (orgbüroo) ja sekretariaadi loomise. Sekretariaat omakorda sai ülesandeks moodustada keskkomitee osakonnad. Registrite ja ametisse määramiste osakonna ülesandeks sai muuhulgas parteilaste arvele võtmine, ametisse määramine ja ümberpaigutamine, vastutavate töötajate kohta käiva teabe kogumine.⁶³ 1920. aastate alguses hakkas sarnane kord kehtima ka teiste kommunistliku partei silmis olulisemate ühiskonnaelu valdkondi puudutavate ametikohtade haldamisel. Esimesed tähtsamaid ametikohti koondavad nimekirjad ehk nomenklatuurid kinnitati 1923. aastal. Järgmistel aastatel täpsustati nii kinnitatud nimekirju kui töötaja nomenklatuursele ametikohale nimetamise ja vabastamise protseduure. Ühtlasi kohustati ka liiduvabariikide keskkomiteesid ning kubermangu- ja kraikomiteesid välja töötama oma kohalikke nomenklatuure.⁶⁴ Nimekirjade koostamine ja sinna kuulunud ametikohtadele inimeste kinnitamine ei läinud siiski nii lihtsalt kui keskvoim ehk lootis. Uue kaadripoliitika korraldamise muutsid järjest kaootilisemaks ka 1930. aastate teisest poolest alanud massirepressioonid ning hilisem sõda.

Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist Nõukogude Liidu poolt 1940. aastal alustati üsna pea nõukogude süsteemile omaste võimustruktuuride ülesehitamisega. Juba 1940. aastal seati juhtivaid ametikohti täitvate töötajate kohta sisse isikutoimikud. 1941. aasta kevadel asuti koostama juhtiva kaadri nimekirjasid. Sõltuvalt ametikoha tähtsusest jaotati kaader nimekirjade vahel, mille ametikohtadele pidi töötaja kinnitama vastavalt kas ÜK(b)P KK, EK(b)P KK või EK(b)P linna- ja maakonnakomitee.⁶⁵ EKP keskkomitee nomenklatuurile järgnesid madalamate parteiorganite nomenklatuurid: linna- ja maakonnakomiteede, 1950. aastast alates linna- ja rajoonikomiteede nomenklatuurid. Oblastite loomisega kinnitati Eesti NSV-s ka oblastite parteikomiteede nomenklatuurid. Aastatel 1949–50 eksisteerisid lühikest aega vastavad nimekirjad ka vallakomiteedel. Madalama parteitasandi nomenklatuuri kantud ametikohtadest kuulusid teatud ametikohad paralleelselt ka temast kõrgemal seisva parteiorgani nomenklatuuri. Nii näiteks võis rajoonikomitee nomenklatuuri kuulunud ametikoht kuuluda samaaegselt EKP KK nomenklatuuri. Viimasest omakorda kuulus teatud osa ametikohti NLKP KK ehk üleliidulisse nomenklatuuri.

Taalises situatsioonis oli tavaline, et üks või teine ametikoht oli topelt, mõnedel juhtudel lausa kolmekordses alluvuses. 1952. aasta juulis kinnitatud

⁶³ Zelenov, "Rozhdenie partiinói nomenklaturý", 3–4.

⁶⁴ Korzhikhina, Figatner, "Sovetskaya nomenklatura", 28.

⁶⁵ ERAF, f. 1, n. 1, s. 64, l. 5.

Tallinna oblastikomitee nomenklatuuri kuulus 1303 ametikohta, millest omakorda 389 olid kantud paralleelselt EKP KK ja 118 NLKP KK ehk üleliidulisse nomenklatuuri.⁶⁶ Ametlikult sai nende ametikohtade puhul töötajat ümber paigutada või ametist vabastada ainult teda ametisse kinnitanud parteiorgani või sellest kõrgemal seisva parteiorgani nõusolekul. Hierarhiliselt madalama parteiorgani kinnitus oli sellisel juhul vaid formaalne. Üleliidulisse ehk NLKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtadele töötajate kinnitamise protseduuri puhul on osundatud, et praktikas kinnitas töötaja vastavale ametikohale kõigepealt EKP KK ning alles seejärel NLKP KK. Oma otsuses palus EKP KK üleliidulise partei keskkomiteel vastav otsus kinnitada. Tõenäoliselt oli selleks hetkeks EKP KK-l üleliiduliselt tasandil juba heakskiit olemas ning otsus töötaja kinnitamise kohta vajab vaid vormistamist.⁶⁷

Esimene EKP KK nomenklatuur kinnitati 1941. aasta maikuus. Nimekirjas oli loetletud üksnes nomenklatuursed ametikohad, nende arvu ei täpsustatud. Keskkomitee büroo istungil pandi paika ka maakonna- ja linnakomiteede otsusega kinnitav nomenklatuur.⁶⁸ Nomenklatuursete töötajate ametisse määramise protseduuride põhjalikum kinnistumine langes Eesti NSV-s sõjajärgsesse perioodi. EKP KK kaadriosakond jätkas oma tegevust Eesti pinnal 1944. aasta sügisel ning viimase aruande põhjal kuulus 1945. aasta alguses EKP KK nomenklatuuri 1349 ametikohta.⁶⁹ Uus EKP KK nomenklatuur kinnitati 1945. aasta juunis, ent ka see oli vaid loetelu ametikohtadest, täpsustamata seejuures nende arvu.⁷⁰ Muuhulgas kinnitati kaks eraldi nimekirja ametikohtadest, mis kuulusid rahvakomissariaatide ning rahvakomissaride nõukogu juures asuvate vabariiklike peavalitsuste ja komiteede ning EKP maakonna- ja linnakomiteede nomenklatuuri.⁷¹

Teise maailmasõja ajal soiku jäänud nomenklatuuri nimekirjad ja ametisse määramise protseduurid võeti keskvõimu poolt uuesti teravama tähelepanu alla 1946. aastal. Seni kehtinud korras läbiviidud muudatused pidid tagama, et kõik nõukogude ühiskonna olulisemad ametikohad saaksid täidetud partei jaoks sobilike ja usaldusväärsete töötajatega.⁷² Üleliidu-

⁶⁶ ERAF, f. 2448, n. 1, s. 17, l. 85, 118. Oblastite likvideerimisega vastavad ametinimekirjad kaotati.

⁶⁷ Liivik, *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee aparaat*, 60–61.

⁶⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 71, l. 9.

⁶⁹ ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5.

⁷⁰ ERAF, f. 1, n. 4, s. 188, l. 166–171.

⁷¹ *Ibid.*, l. 172–177.

⁷² Lewin, "Rebuilding the Soviet nomenklatura", 2–3, 246.

lisel tasandil läbi viidud nomenklatuuri põhimõtete täpsustamine ja uue üleliidulise nimekirja koostamine tõi muudatusi kaasa ka kohalike parteikomiteede nomenklatuurides.⁷³ Esimene sõjajärgne EKP KK nomenklatuur kinnitati 1946. aasta septembris. Lisaks ametikohtade loetelule oli selles ära toodud ka nomenklatuursete ametikohtade arv, kokku 1739 ametikohta.⁷⁴ Vähem kui pool aastat hiljem, 6. jaanuaril 1947 kinnitati uus EKP KK nomenklatuur 2149 ametikohaga.⁷⁵ Järgmine EK(b)P KK nomenklatuur kinnitati 1949. aasta märtsis seoses “parteiorganite töö ümberkujundamise ja keskkomitee aparaadi reorganiseerimisega”. Kokku kuulus uude nomenklatuuri 2375 ametikohta.⁷⁶ Muudatused senises nomenklatuuris tulenesid ümberkorraldustest EKP KK struktuuris, mis olid vastavalt üleliiduliste juhistele läbi viidud 1948. aasta lõpul.

Uuest haldusjaotusest tulenevalt kinnitati uus EKP KK ametikohtade loetelu detsembris 1950. Senise 13 maakonna asemele moodustatud 39 rajooni suurendasid tunduvalt nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvu. Kokku kinnitati EKP KK nomenklatuur 3155 ametikohaga.⁷⁷ Oblastite moodustamine tõi kaasa uue nomenklatuuri, mis kinnitati EKP KK büroo istungil juunis 1952.⁷⁸ Võrreldes eelmise kolme nimekirjaga on selles loetelus eraldi välja toodud vaid EKP KK põhinomenklatuur 1543 ametikohaga.⁷⁹ EKP KK sekretariaadi loomisega 1952. aastal tekkis EKP KK büroo nomenklatuuri kõrvale ka sekretariaadi ametikohtade loetelu. Sekretariaadi poolt kinnitatud nomenklatuur tuli büroos uuesti kinnitada.⁸⁰ 1953. aasta juuni lõpust on teada üks selline nimekiri, mille koosseisus arvati põhinomenklatuuri 2203 ametikohta. Vajadus uue nimekirja järele tekkis seoses oblastite kaotamisega ning mitmes ministeeriumis läbi viidud ümberkorraldustega.⁸¹ Sekretariaadi poolt kinnitatu nägi ette, et küsimuse peab läbi vaatama ka EKP KK büroo. Büroo protokollidest vastavat nimekirja ega seda puudutavat otsust ei leia.

⁷³ 1947. aasta alguses läbiviidud muudatustest EKP KK nomenklatuuris ja nomenklatuursete ametikohale määramise ja vabastamise protseduuride täiendamisest vt lähemalt: Tannberg, “Moskva institutsionaalse ja nomenklatuursete kontrollimehhanismid”, 261–263.

⁷⁴ ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 58.

⁷⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 85, 137.

⁷⁶ ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 127, 176.

⁷⁷ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1071, l. 75.

⁷⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1363, l. 129.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 59.

⁸⁰ *Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee organisatsiooniline struktuur*, 25, 105.

⁸¹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1650, l. 120–172.

1953. aasta juunis esitas Nikita Hruštšov NLKP KK presiidiumile läbi vaatamiseks uue üleliidulise nomenklatuuri, mis kinnitati lõplikult 16. juulil 1953. Kui 1946. aasta sügisel kuulus üleliidulisse nomenklatuuri üle 42 000 ametikoha, siis 1953. aastaks oli see vähenenud 25 300 ametikohani.⁸² EKP KK nomenklatuuris läbi viidud muudatused olid kooskõlas ümberkorraldustega üleliidulisel tasemel. NLKP KK otsusele tuginedes kinnitati uus EKP KK nomenklatuur augustis 1953. Ametliku põhjenduseks oli otsuses välja toodud vajadus suurendada kohalike parteikomiteede ning teiste institutsioonide vastutust kaadri valikul ja paigutamisel. Ühtlasi nähti ette, et uus nimekiri aitab “operatiivsemalt” lahendada töötajate ametisse määramise ja ümberpaigutamise küsimusi. Nüüd kuulus EKP KK ametikohtade loetelusse kokku 2252 kohta.⁸³

Nii üleliiduliste kui regionaalsete nomenklatuursete ametikohtade arvu vähenemine jätkus ka järgnevatel aastatel. 1956. aasta suvel kinnitas NLKP KK presiidium uue üleliidulise nomenklatuuri, kuhu oli jäänud vaid 12 698 ametikohta. Võrreldes 1953. aasta nimekirjaga oli üleliiduline nomenklatuur vähenenud peaaegu poole võrra. Sama otsusega tegi NLKP KK oblasti, krai- ja liiduvabariikide parteikomiteedele ettepaneku vähendada nende nomenklatuuridesse kuuluvate ametikohtade arvu ning anda neid allpool olevate võimutasandite alluvusse.⁸⁴ Eesti NSV puhul tähendas see linna- ja rajoonikomiteede nomenklatuure. Otsusest lähtudes kinnitas EKP KK büroo uue nomenklatuuri 19. juunil 1956 ning sellesse kuulus kokku 1749 ametikohta. Muutunud oli ka nomenklatuursete ametikohale töötaja kinnitamise kord. Nüüd oli EKP KK nomenklatuur jaotatud keskkomitee büroo ja sekretariaadi ning arvestusnomenklatuuri vahel.⁸⁵ Viktor Mohhov on põhjustena, miks just 1950. aastate keskel ja teisel poolel mindi nomenklatuuri vähendamise teed, toonud välja kaks erinevat tahku. Esiteks oli oluliselt muutunud poliitiline situatsioon, teisalt oli üleliiduline nomenklatuur 1950. aastate alguseks kasvanud lihtsalt nii suureks, et selle haldamine käis vastavatele institutsioonidele üle jõu.⁸⁶ Muudatusi jätkus ka järgnevatel aastatel. Võimuvõitlus juunis 1957 tõi kaasa järjekordse ametikohtade vähendamise üleliidulises nomenklatuuris. Eesmärgiga “veelgi suurendada regionaalsete parteiorganite vastutust kaadrite valikul ja paigutusel” otsustas NLKP KK 1957. aasta septembris

⁸² *Regional'naya politika N. S. Khrushcheva. TsK KPSS i mestnye partiinnye komitety 1953–1964 gg.* (Moskva, 2009), 6–7.

⁸³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1536, l. 208.

⁸⁴ Mokhov, *Regional'naya politicheskaya elita*, 110.

⁸⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1966, l. 137–138.

⁸⁶ Mokhov, *Regional'naya politicheskaya elita*, 110.

anda enda nomenklatuurist oblasti-, krai- ja liiduvabariikide parteikomiteedele kinnitamiseks terve rea erinevate asutuste (sh õppeasutuste) ja ettevõtete juhtivaid töötajaid. Aasta hiljem kuulus üleliidulisse nomenklatuuri 14 342 ametikohta.⁸⁷

Ametikohtade arvu vähenemine jätkus järgnevatel aastatel ka EKP KK nomenklatuuris. Uus EKP KK nomenklatuur kinnitati 1958. aasta märtsis ning siia kuulus kokku 1688 ametikohta.⁸⁸ Lisaks juba mainitud muudatustele üleliidulisel tasandil olid selle taga ka rajooni- ja linnakomiteede ning ametiühingute struktuuri muutmine ning tööstuse ja ehituse juhtimise ümberkorraldamine. 1958. aasta nimekirja kinnitamise ajaks oli varasema 39 rajoonikomitee asemel alles jäänud 37 ning linnakomiteede arv kasvanud seniselt viielt (Sillamäe muutmise ja vabariikliku alluvusega linnaks) kuueni. Tööstuse ja ehituse juhtimise ümberkorraldamise tulemusena oli nomenklatuuri uue asutusena lisandunud Eesti NSV Rahvamajandusnõukogu. Vähem kui kolm aastat hiljem viidi läbi uued muudatused, mille ametliku eesmärgina toodi välja soov “senist kaadrialast tööd veelgi parandada”. Uus, varasemaga võrreldes veelgi väiksemaarvulisem EKP KK nomenklatuur kinnitati 1961. aasta jaanuaris ning sellesse kuulus kokku 1579 ametikohta.⁸⁹

Üleliidulisel tasandil 1962. aasta novembris vastuvõetud otsus rahvamajanduse parteilise juhtimise ümberkorraldamiseks tähendas suuremaid muudatusi ka EKP KK-s. Sama aasta detsembris loodi EKP KK-s eraldi üksustena bürood põllumajanduse ning tööstuse ja ehituse juhtimiseks. Seoses “partei-, nõukogude- ja majandusorganite struktuurides ja koosseisudes läbiviidud uuenduste ja muudatustega” kinnitati uus EKP KK nomenklatuur 1963. aasta veebruaris. Sellesse kuulus 2024 ametikohta.⁹⁰ 1964. aasta võimuvahetus Kremliis tõi kaasa ka muudatused nomenklatuuris. EKP KK põllumajanduse ning tööstuse ja ehituse juhtimise büroode likvideerimine tingis vajaduse teha muudatusi ka senises EKP KK nomenklatuuris. Detsembris kinnitati uus 2241 ametikohaga EKP KK nomenklatuur.⁹¹ Kaks aastat hiljem, jaanuaris 1966 kinnitatud uue nomenklatuuri taga olid tõenäoliselt nii rahvamajandusnõukogude likvideerimine kui EKP KK apa-

⁸⁷ *Regionalnaya politika N. S. Khrushcheva*, 10.

⁸⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 2160, l. 126.

⁸⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 2572, l. 3. Pärast 1959. aasta haldusreformi oli Eesti NSV-sse jäänud alles 24 rajooni. 1961. aasta nomenklatuuri kinnitamise ajaks oli nende arv Jõhvi rajooni likvideerimise järel vähenenud veel ühe võrra. Nomenklatuuri olid seega arvatud 23 rajooniga seotud ametikohad.

⁹⁰ ERAF, f. 1, n. 4, s. 2878, l. 46.

⁹¹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 3125, l. 25, l. 47–138.

raadis 1965. aasta juunis läbiviidud muudatused. Nimekirja oli arvatud 2391 ametikohta.⁹²

EKP KK büroo kinnitas uue nomenklatuuri 1971. aasta juunis 2895 ametikohaga. Järgmisel kolmel aastal ametikohtade arv EKP KK nomenklatuuris kasvas.⁹³ Nii kuulus 1974. aasta 1. märtsi seisuga EKP KK nomenklatuuri kokku 2944 ametikohta.⁹⁴

Uus EKP KK nomenklatuur kinnitati büroo protokollide põhjal 1975. aasta jaanuaris. Nimekirja kuulus kokku 2166 ametikohta.⁹⁵ EKP KK büroo protokollidele tuginedes tehti pärast 1975. aasta täisnimekirja kinnitamist keskkomitee nomenklatuuris küll mitmeid muudatusi ja täiendusi, ent uut täisnimekirja enne 1988. aasta augustit ei kinnitatud. Nii näiteks võime EKP KK nomenklatuuri muutmise või täiendamisega seotud päevakorrapunkte leida 1976. aastal üheteistkümnest, 1978. aastal kaheksast, 1980. aastal neljateistkümnest, 1982. aastal kümnest, 1984. aastal üheteistkümnest, 1986. aastal neljateistkümnest ning 1987. aastal kümnest büroo protokollist. Nii näiteks arvati 24. juunil 1987 läbi viidud muudatusega EKP KK sekretariaadi nomenklatuuri 24 linna ja rajooni rahvakohtu esimeest. Samas arvati sekretariaadi nomenklatuurist välja 79 linna ja rajooni rahvakohtuniku ametikohad.⁹⁶ Esimest korda võib rahvakohtuniku ametikohad leida EKP KK 1947. aasta arvestusnomenklatuurist. EKP KK Poliit-haridusmaja 1988. aasta alguse õiendist selgub, et EKP KK nomenklatuuri kuulus 1761 ametikohta. Nomenklatuurist olid välja arvatud näiteks Eesti Merelaevanduse välissõidu laevade kaptenid ja nende abid, kokku 140 töötajat. Muudatusi oli tehtud ka mitmete ministeeriumite ja ametkondade osas.⁹⁷

EKP KK büroo 1988. aasta protokollidest võib nomenklatuuri muutmise või täiendamisega seotud punkte leida vaid kolm. Nendest üks oli seotud uue EKP KK nomenklatuuri kinnitamisega.⁹⁸ 1988. aasta augustis kinnitatud EKP KK nomenklatuurile järgnes otsus uue, täpsustatud nimekirja kohta juba järgmise aasta kevadel.⁹⁹ Vaatamata sellele, et nii 1988. kui 1989. aasta puhul on fikseeritud uue EKP KK nomenklatuuri kinnitamine, ei ole vastavaid nimekirjasid õnnestunud leida ei büroo protokollidest ega

⁹² ERAF, f. 1, n. 4, s. 3348, l. 11.

⁹³ ERAF, f. 1, n. 4, s. 4069. l. 128

⁹⁴ ERAF, f. 1, n. 14, s. 64, l. 19.

⁹⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 4598, l. 2.

⁹⁶ ERAF, f. 1, n. 4, s. 6928, l. 122.

⁹⁷ ERAF, f. 1, n. 48, s. 106, l. 8.

⁹⁸ ERAF, f. 1, n. 4, s. 7096, l. 66.

⁹⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 7198, l. 4-5.

nenedega seotud materjalidest. 1989. aasta märtsis vastuvõetud otsus nägi muuseas ette, et EKP KK komisjonidel, keskkomitee aparaadi osakondadel ja parteikomiteedel tuleb uutes oludes nomenklatuursele ametikohale inimese valimisel ja edutamisel hakata lähtuma “uutest põhimõtetest”. Vaatamata “uutele põhimõtetele” tuli nomenklatuuri kuuluvatele ametikohadele ka edaspidi inimeste valimisel arvestada parteiorganisatsioonidega. Samas rõhutati ka vajadust otsida kandidaate väljastpoolt nomenklatuuri. Inimese edutamisele nomenklatuursele ametikohale pidi siiski eelnema “hoolikas tutvumine”. Parteiorganite ja teiste ametkondade poolt pakutud kandidaatide puhul oli lisaks “konkreetses inimese töö, kodanikupositsiooni ja tema huvide kindlakstegemisele” oluline ka “laialdase aktiivi arvamuse väljaselgitamine”. Uutes oludes tuli tagada seni nomenklatuurisel ametikohal töötanud inimeste “kaitstus edaspidisel kasutamisel teisel tööolust vastavalt omandatud kogemustele”.¹⁰⁰

1989. aastal tehti EKP KK nomenklatuuris lisaks vaid üks väiksem muudatus parteiorganisatsioonilise ja kaadritöö osas, mis jäi EKP KK büroo protokollidele tuginedes ka viimaseks EKP KK nomenklatuuris tehtud muudatuseks. 1990. aasta puhul on EKP KK nomenklatuuri üldarvukus nimetatud 1348.¹⁰¹ Millal täpselt EKP KK nomenklatuur kui hierarhiline kaardipoliitika juhtimise ja kontrollimise süsteem toimimast lakkas, on allikate puudumise tõttu keeruline öelda. Muutunud oli ka EKP senine positsioon. 23. veebruaril 1990 tühistati paragrahv kommunistliku partei juhtiva rolli kohta ühiskonnas. Sama aasta 23.–25. märtsil toimunud EKP 20. kongressil kuulutas EKP ennast iseseisvaks ning lõhenes üsna kiiresti pärast seda kaheks. Lõhenenud partei omakorda muutus aga üsna kiiresti marginaalseks poliitiliseks jõuks. Üleliidulisel tasandil võttis NLKP KK 20. septembril 1990 vastu otsuse kaadrialaste küsimuste läbivaatamise korra muutmise kohta. See nägi ühtlasi ette NLKP KK nomenklatuuri likvideerimise.¹⁰²

EKP KK nomenklatuur arvudes

Alates 1945. aastast kasvas nomenklatuursete ametikohtade arv kuni 1950. aasta looteluni, mil EKP KK nomenklatuuri kuulus kokku 3155 ametikohta. Lähtudes muudatustest nii üleliidulisel kui regionaalsel tasandil

¹⁰⁰ ERAF, f. 1, n. 4, s. 7198, l. 4–5.

¹⁰¹ “Kommunistlikku parteisse kuulumine”, 101.

¹⁰² Mokhov, “Nomenklatura kak političeskii”, 101.

hakkas EKP KK nomenklatuursete ametikohtade arv sellest alates vähenema. Kõige vähem kuulus EKP KK nomenklatuuri ametikohti 1961. aasta nimekirjas, mil nende arv oli langenud 1579 ametikohani. Kaks aastat hiljem seevastu oli EKP KK nomenklatuuris taas üle 2000 ametikoha, jäädes väikeste erinevustega sellesse suurusjärku kuni 1971. aastani, mil EKP KK nomenklatuuri koguarv küündis ligi 3000 ametikohani. Neli aastat hiljem kinnitatud täisnimekirjas oli nomenklatuursete ametikohtade koguarv 2166. EKP KK Poliitharidusmaja õienditele tuginedes püsis EKP KK nomenklatuur samas suurusjärgus ka 1980. aastatel. Nii näiteks kuulus 1985/86. aastal nomenklatuuri 2000 ametikohta ning 1986/87. aastal 1953 ametikohta.¹⁰³ 1988. aasta alguses kinnitatud õiendi põhjal kuulus 1987/88. aastal EKP KK nomenklatuuri 1761 ametikohta.¹⁰⁴ EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arvust ja toimunud muudatustest ajavahemikus 1945–90 annab täpsema ülevaate joonis 1.

1947. aasta jaanuariks, mil keskkomitee büroo kinnitas üleliidulistele instruksioonidele vastavalt muudetud EKP KK nomenklatuuri, oli selle ametikohtade arv 1946. aasta koondnimekirjaga võrreldes kasvanud 410 koha võrra. Peamine tõus tuli muu administratiivparaadi ja õigusorganitega seotud ametikohtade arvel, sest EKP KK arvestusnomenklatuuri arvati uute kohtadena 236 valla töörahva saadikute nõukogude täitevkomitee (TSN TK) esimeest ja 57 rahvakohtunikku.¹⁰⁵ Kõige enam kuulus EKP KK nomenklatuuri ametikohti 1950. aasta nimekirjas. 1949. aasta märtsis kinnitatud loeteluga võrreldes kuulus EKP KK nomenklatuuri 780 ametikohta rohkem. Maakondade asendamine rajoonidega suurendas tunduvalt nomenklatuuri ja nii olidki põhiosa 780 ametikohast seotud äsja loodud rajoonidega. Kuigi nomenklaturseid ametikohti lisati kõigi valdkondade juurde, kasvas enim parteiparaadi ja ideoloogiaga seotud ametikohtade arv. Ainuüksi partei rajoonikomiteedega seotud ametikohti kuulus nüüd EKP KK nomenklatuuri 399.¹⁰⁶ Kõige rohkem lisandus uusi ametikohti masina-traktorijaamade (MTJ) poliitosakondade arvel. Senise 39 ametikoha asemel kuulus masina-traktorijaamadest EKP KK põhinenomenklatuuri 168 ja arvestusnomenklatuuri lisaks 112 uut kohta.¹⁰⁷

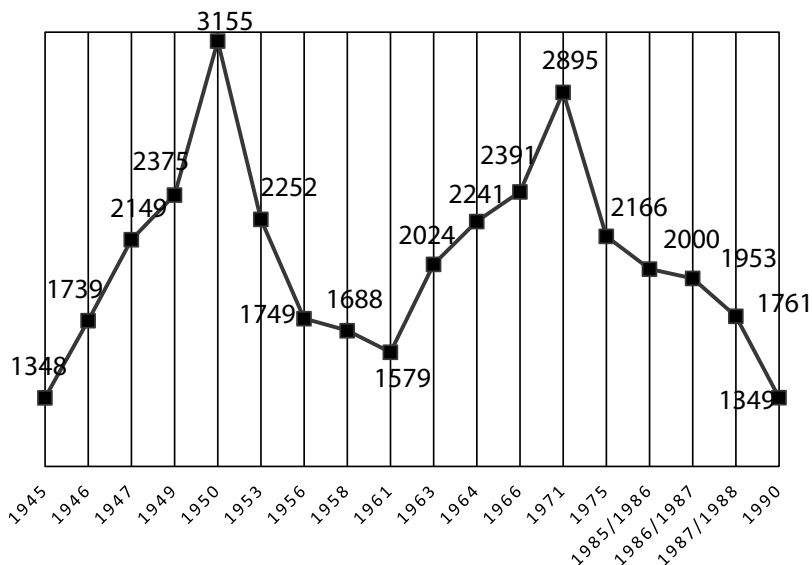
¹⁰³ Eraldi on välja toodud ka linna- ja rajoonikomiteede nomenklatuuridesse kuulunud ametikohad, mis 1986/87. a puhul olid vastavalt 2216 ja 7545 ametikohta. ERAF, f. 1, n. 48, s. 63a, l. 4.

¹⁰⁴ ERAF, f. 1, n. 48, s. 106, l. 8.

¹⁰⁵ ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 96, l. 107.

¹⁰⁶ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 143–144.

¹⁰⁷ *Ibid.*, l. 186.

Joonis 1. EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohad aastatel 1945–1990.¹⁰⁸

1953. aastaks oli EKP KK nomenklatuuri kuulunud ametikohtade arv seoses muudatustega üleliidulisel tasemel vähenenud 2252 kohani. Ametikohtade arvu oli kärbitud kõigis valdkondades, ent kõige rohkem kohti oli 1950. aasta nimekirjaga võrreldes kaotatud muu administratiivparaadi, rahanduse ja jõustruktuuridega seotud institutsioonide hulgas. Näiteks olid EKP KK põhinomenklatuurist välja arvatud rajoonide TSN TK-de rahandusosakondade juhatajad (39), arvestusnomenklatuurist NSVL Riigipanga Eesti Vabariikliku Kontori rajooniosakondade ülemad (38), linnade ja rajoonide kehakultuuri- ja spordikomiteede esimehed (44) jne. Muu administratiivparaadi osas olid 1953. aastaks EKP KK nomenklatuurist välja arvatud TSN TK plaanikomisjonide esimehed (44) ja NSVL Statistika Keskvõrgu inspektorid (43).¹⁰⁹

¹⁰⁸ Joonise koostamisel on lähtutud järgmistest allikatest: ERAF, f. 1, n. 104, s. 2, l. 5; ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 58; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 137; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 176; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1071, l. 75; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1536, l. 208; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1966, l. 185; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2160, l. 121; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2878, l. 46; ERAF, f. 1, n. 4, s. 3348, l. 11; ERAF, f. 1, n. 4, s. 4069, l. 38; ERAF, f. 1, n. 4, s. 4588, l. 2; ERAF, f. 1, n. 44, s. 106, l. 8; ERAF, f. 1, n. 48, s. 63a, l. 4; ERAF, f. 1, n. 48, s. 106, l. 8; "Kommunistlikku parteisse kuulumine", 101.

¹⁰⁹ ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 150, 158–164.

1956. aastal kinnitatud EKP KK nomenklatuuris oli ametikohtade arv 503 ametikoha võrra veelgi vähenenud. Teiste valdkondadega võrreldes oli kõige enam kärbitud ideoloogia valdkonda puudutavate ametikohtade arvu. Kui 1953. aastal kuulus EKP KK nomenklatuuri kokku 345 masina-traktorijaama poliitosakonna ülemat, ülemate abi ja ajalehtede toimetajat, siis kolm aastat hiljem oli nomenklatuuri jäänud vaid masina-traktorijaama algorganisatsiooni sekretärid kokku 66 ametikohaga. Samas olid EKP KK rajoonikomiteede alluvuses nomenklatuuri arvatud sekretärid masina-traktorijaamade osas, kokku 66 ametikohta. EKP KK aparaadist kuulus senise 139 ametikoha asemele nomenklatuuri 97, rajoonikomiteedega seotud ametikohtade arv oli vähenenud 110 koha võrra. Eelmiste nimekirjadega võrreldes oli tunduvalt kasvanud põllumajandusega seotud ametikohtade arv. Kui 1953. aasta nomenklatuuri ei kuulunud veel ühtegi kolhoosi esimeest, siis kolm aastat hiljem oli neid EKP KK nomenklatuuris juba 355. See oli seotud NLKP KK pleenumi otsusega 2. märtsist 1954, mis kohustas oblastite ja kraide kõrval ka liiduvabariikide parteide keskkomiteede nomenklatuuridesse arvata kolhoosi esimeeste ametikohad.¹¹⁰ 1958. aastal kinnitatud nimekirjas oli nomenklatuursete ametikohtade üldarv veelgi vähenenud. Eelmise nimekirjaga võrreldes olid EKP KK nomenklatuurist välja jäetud 154 linna-, linnarajooni- ja rajoonikomiteede osakonnajuhatajate ametikohad. Kolhoosiesimeeste arvu seevastu oli suurendatud veel 100 uue ametikoha võrra. Kokku kuulus neid EKP KK nomenklatuuri 455.

Kõige vähem kuulus ametikohti EKP KK nomenklatuuri 1961. aasta nimekirjas. Eelmise loeteluga võrreldes oli 84 ametikoha võrra vähenenud näiteks rajoonikomiteedega seotud ametikohtade arv. Masina-traktorijaamade likvideerimise järel olid nomenklatuurist välja jäänud ka nendega seotud ametikohad: 55 masina-traktorijaama direktori ja 51 partei algorganisatsiooni sekretäri. Uute ametikohtadena olid ideoloogia valdkonna juurde lisandunud 80 sovhoosi ja 99 kolhoosi partei algorganisatsiooni vabastatud sekretäri. Põllumajandusega seotud ametikohtade arv seevastu oli vähenenud enam kui poole võrra, sest nomenklatuurist olid välja jäetud kõigi 455 kolhoosidirektori ametikohad. Uute ametikohtadena olid lisandunud 152 sovhoosidirektori ametikohad. Uues nimekirjas kasvas tunduvalt seni enam-vähem samal tasemel püsinud tööstuse valdkonnaga seotud uute ettevõtete ja ametikohtade arv.

1963. aastal kinnitatud nimekirjas nomenklatuuri üldarv kasvas ning ületas taas 2000 ametikoha piiri. Oma osa nomenklatuuri suurenemises oli kindlasti ka sellel, et alates 1963. aasta nimekirjast olid nomenklatuurides

¹¹⁰ Belogonov, "Dinamika predstavitel`stva", 135.

arvuliselt välja toodud ka ministeeriumite ja ajalehete kolleegiumite koosseisud. Nii näiteks kuulus 1963. aasta nimekirjas erinevatest kolleegiumitest nomenklatuuri 251 ametikohta.¹¹¹ Vähenenud oli ideoloogia valdkonnaga seotud ametikohtade arv. EKP KK nomenklatuurist olid välja jäänud kolhooside (99) ja sovhooside (80) partei algorganisatsioonide sekretärid. Enam kui poole võrra oli kasvanud trükiajakirjandusega seotud ametikohtade arv. Senise 70 ametikoha asemel kuulus neid nüüd EKP KK nomenklatuuri 149 ning seda just ajalehete kolleegiumite arvel. Eelmise nimekirjaga võrreldes oli kasvanud ka haridusega seotud ametikohtade arv, sest nomenklatuuri olid taaskord arvatud sealt vahepeal välja jäetud poliitiliste ainete õppejõud, kokku 80 ametikohta.

1966. aasta EKP KK nomenklatuuri üldarv oli kolm aastat varem kinnitatud nimekirjaga võrreldes taas paarisaja ametikoha võrra suurenenud. 1963. aasta nimekirja kuulunud 14 territoriaalset kolhoosi- ja sovhoositootmise valitsuse parteikomiteed ja neli tööstuspiirkonna parteiorganisatsiooni olid asendatud 15 maarajoonikomiteega. Nomenklatuuri oli lisandunud uute partei algorganisatsioonide sekretäride ametikohti ning seniselt 39-lt ametikohalt oli 61 kohani suurendatud välissõidulaevade kaptenite poliitiliste abide arvu. Eelmises nimekirjas nomenklatuuri arvatud poliitiliste ainete õpetajad olid uues loetelus nomenklatuurist välja jäetud. 1966. aastal kinnitatud nimekirja olid taaskord arvatud ka kolhoosidirektorite ametikohad, seekord 105 “majanduslikult nõrgemal järjel oleva kolhoosi direktorid” ning 31 kalurikolhoosi direktorid.

1971. aastal kinnitatud nimekiri oli eelmisega võrreldes kasvanud 504 ametikoha võrra. Esmajoones tuli see tõus põllumajandusega ja ideoloogiaga seotud ametikohtade arvelt. Nii näiteks oli EKP KK nomenklatuuris 215 kolhoosiesimehe ametikohta 1966. aasta 105 ametikoha asemel. 1975. aastal kinnitatud nimekirjas oli nomenklatuursete ametikohtade arv nelja aasta taguse täisnimekirjaga 729 ametikoha võrra vähenenud. Eriti märgatav oli see põllumajandusega seotud ametikohtade hulgas, sest eelmise nimekirjaga võrreldes olid nomenklatuurist välja jäetud kõigi kolhoosi- ja sovhoosidirektorite ametikohad. Hiljem lülitati siiski kolhooside ja sovhooside esimehed EKP KK nomenklatuuri tagasi. 1990. aasta andmetel kuulus EKP KK nomenklatuuri lisaks 118 partei keskkomitee aparaadi ja 492 rajooni- ja linnakomitee aparaadi töötajale ning 219 täitevkomiteede ja 226 muu kategooria ametikohale ka 293 kolhoosi-sovhoosi juhti.¹¹²

¹¹¹ 1966. aasta nimekirjas kuulus erinevatest kolleegiumitest nomenklatuuri 319 ametikohta, 1975. aasta nimekirjas 371 ametikohta.

¹¹² “Kommunistlikku parteisse kuulumine”, 101.

1947. aastal moodustasid EKP KK nomenklatuurist 70 protsenti põhinomenklatuuri kuulunud ametikohad. Nende ametikohtade puhul oli töötaja määramiseks vajalik saada kinnitus EKP KK büroolt. Järgnevate aastatega kasvas põhinomenklatuuri osakaal EKP KK nomenklatuuris veelgi, olles 1950. aastal lausa 86 protsenti. EKP KK nomenklatuuri üldarvu kahanemisega alates 1953. aasta nimekirjast hakkas vähenema ka põhinomenklatuuri kuulunud ametikohtade osakaal. See oli otseselt seotud üleliidulise otsusega, mis nägi ette EKP KK nomenklatuurist teatud ametikohtade arvamist madalama taseme nomenklatuuridesse. EKP KK nomenklatuuri puhul tähendas see, et paljud seni põhinomenklatuuri kuulunud ametikohad arvati kas arvestusnomenklatuuri või EKP KK nomenklatuurist üldse välja. EKP KK nomenklatuurist väljajäämine tähendas enamasti seda, et edaspidi kuulus vastav ametikoht kas linna- või rajoonikomitee nomenklatuuri. Alates 1956. aasta nimekirjast jagunes EKP KK nomenklatuur büroo/presiidiumi ja sekretariaadi ning arvestusnomenklatuuri vahel.¹¹³ Eelmiste täisnimekirjadega võrreldes oli 1956. aasta nimekirjas põhinomenklatuuri (büroo ja sekretariaadi nomenklatuur kokku) osakaal rekordiliselt väike (55 protsenti). Nendest ametikohtadest omakorda 15 protsenti kuulus büroo ja 40 protsenti sekretariaadi nomenklatuuri. Kuigi EKP KK büroo poolt kinnitatavate ametikohtade osakaal püsis samas suurusjärgus ka 1958. ja 1961. aasta täisnimekirjades, hakkas põhinomenklatuuri osakaal just sekretariaadi nomenklatuuri arvelt taas kasvama, jäädes 1960. aastatel vahemikku 74–83 protsenti. Nende näitajatega oli põhinomenklatuuri osakaal sarnane 1950. aastate esimesele poolele. 1971. aastal langes põhinomenklatuuri osakaal EKP KK nomenklatuuris küll 60 protsendini, ent lähenes neli aastat hiljem taas 70 protsendile. EKP KK büroo poolt kinnitatavate nomenklatuursete ametikohtade osakaal jäi perioodil 1956–1975 vahemikku 14–23 protsenti. Erandiks on 1963. aasta, kui EKP KK büroo nomenklatuuri arvati terve hulk erinevate ajalehtede ja ministeeriumite kolleegiume. EKP KK nomenklatuuri põhija arvestusnomenklatuuri (sh ka büroo ja sekretariaadi nomenklatuuri) kuulunud ametikohtade arvust ja toimunud muudatustest ajavahemikus 1946–75 annab täpsema ülevaate tabel 1.

¹¹³ EKP KK sekretariaadi loomisega 1952. aastal tekkis EKP KK büroo nomenklatuuri kõrvale ka sekretariaadi ametikohtade loetelu. 1953. aastast on teada üks selline nimekiri. Samas 1953. aasta augustis kinnitatud EKP KK nomenklatuuris eraldi jagunemist büroo ja sekretariaadi nimekirjade vahel veel välja toodud ei ole.

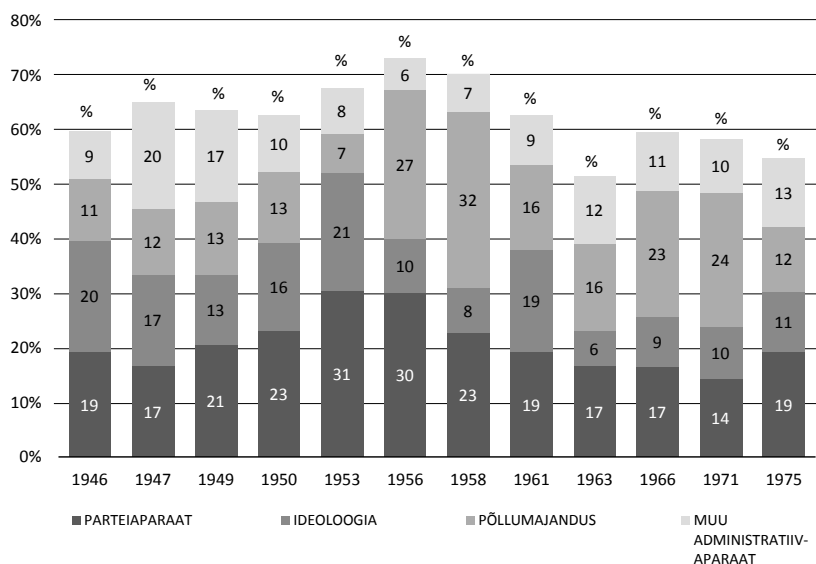
Tabel 1. Muutused EKP KK nomenklatuuris aastatel 1947–1975¹¹⁴

Aasta	Ametikohti EKP KK nomenklatuuris kokku	sh EKP KK põhinomenklatuuri kuulunud kohad				sh EKP KK arvestusnomenklatuuri kuulunud kohad	
		EKP KK büroo/ presiidiumi* nomenklatuur	EKP KK sekretariaadi nomenklatuur	kokku	%	kokku	%
1947	2149			1514	70	635	30
1949	2375			1803	76	572	24
1950	3155			2728	86	427	14
1952				1544			
1953	2252			1480	66	772	34
1956	1749	259	695	954	55	795	45
1958	1688	236	718	954	57	734	43
1961	1579	225	940	1165	74	414	26
1963	2024	970*	701	1671	83	353	17
1964	2241	366*	1479	1845	82	396	18
1966	2391	536	1364	1900	79	491	21
1971	2895	668	1037	1705	60	1170	40
1975	2166	336	1167	1503	69	663	31

EKP KK nomenklatuurist moodustasid aastatel 1946–75 põhiosa parteiaparaadi, ideoloogia, põllumajanduse ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohad. Kokku jäi nende valdkondade osakaal erinevates nimekirjades 52–73 protsendi vahele. Ametikohtade arvust, muudatustest ja osakaaludest annab täpsema ülevaate joonis 2.

1947. aasta nimekirjast alates kasvas parteiaparaadi osakaal iga uue kinnitatud nimekirjaga, moodustades 1953. aastal 31 protsenti

¹¹⁴ 1952. aasta nimekirjas oli ära toodud vaid EK(b)P KK põhinomenklatuuri kuulunud ametikohad. Arvestusnomenklatuuri suurus ei ole teada. Ülejäanud tabeli koostamisel on lähtutud EKP KK büroo poolt kinnitatud koondnimekirjadest: ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 58; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 85; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 127; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1071, l. 75; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1363, l. 59; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1536, l. 208; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1966, l. 185; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2160, l. 228; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2572, l. 83; ERAF, f. 1, n. 4, s. 2878, l. 146; ERAF, f. 1, n. 4, s. 3348, l. 33–114; ERAF, f. 1, n. 4, s. 4598, l. 74.

Joonis 2. EKP KK nomenklatuuri kuulunud parteiaparaadi, ideoloogia ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohtade arv ja osakaal aastatel 1946–1975.¹¹⁵

nomenklatuursetest ametikohtadest. Koos ideoloogiavaldkonnaga moodustas parteiaparaat 1953. aastal rohkem kui pool nomenklatuursete ametikohtade üldarvust. Ajavahemikus 1956–75 jäi parteiaparaadi ja ideoloogiavaldkonnaga seotud ametikohtade osakaal nomenklatuursete ametikohtade hulgas 23 ja 40 protsendi vahele. Mõlema valdkonna näitajad olid kõige madalamad 1963. aasta nimekirjas, mil nad moodustasid üheskoos vaid 24 protsenti EKP KK nomenklatuurist. Kui 1953. aastal moodustasid põllumajandusega seotud ametikohad EKP KK nomenklatuuri koguarvust 7 protsenti, siis 1956. ja 1958. aasta nimekirjades oli see näitaja vastavalt 27 ja 32 protsenti. Tõus tuli peamiselt EKP KK nomenklatuuri arvatud kolhoosiesimeeste arvelt. 1956. aasta nimekirjas oli EKP KK nomenklatuuri arvatud 355 ja 1958. aasta nimekirjas 455 kolhoosiesimehe ametikohta. 1961. aasta nimekirjast alates hakkas põllumajandusega seotud ametikohtade osakaal langema, jäädes siiski perioodil 1961–75 vahemikku 12–24 protsenti. Muu administratiivaparaadiga seotud

¹¹⁵ Joonise koostamisel on kasutatud järgmisi allikaid: ERAF, f. 1, n. 4, s. 324, l. 18–58; ERAF, f. 1, n. 4, s. 404, l. 88–137; ERAF, f. 1, n. 4, s. 719, l. 132–176; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1075, l. 142–195; ERAF, f. 1, n. 4, s. 1555, l. 105–147.

ametikohtad moodustasid 1947. aasta nomenklatuuri põhjal vastavalt 20 ja 17 protsenti EKP KK nomenklatuuri üldarvust. 1950. aasta nimekirjast alates jäi muud administratiivaparaadiga seotud ametikohtade osakaal EKP KK nomenklatuuris 6 ja 13 protsendi vahele.

Ülejäänud üheteistkümne EKP KK nomenklatuuris esindatud valdkonna osakaal jäi ajavahemikus 1946–75 ülalmainitud nelja valdkonnaga võrreldes tagasihoidlikuks. Kõige suurem neist üheteistkümnest oli tööstusega seotud ametikohtade osakaal, mis jäi vahemikus 1946–58 3–7 protsendi vahele. 1961. aasta nimekirjas oli tööstuse osakaal kasvanud 9 protsendini, jäädes sellesse suurusjärku kuni 1975. aastani. Kui 1946. aastal oli jõustruktuuride osakaal EKP KK nomenklatuuris 9 protsenti, siis ülejäänud üheteistkümnes nimekirjas kõikus see 3–6 protsendi vahel. Ülejäänud valdkondadest jäi ajavahemikus 1946–75 rahandusega seotud ametikohtade osakaal 1–3, transpordi osakaal 1–5, õiguskaitse 3–7, trükiajakirjandus 3–7, kino, teater ja telegraaf 1–3, kultuur ja teadus 2–5, haridus 2–7 ning teenuste ja kaupadega varustamisega seotud ametikohtade osakaal 1–6 protsendi vahele. Kirjastamisega seotud ametikohtade osakaal jäi erinevates nimekirjades 1 protsendi piirimaile.

Kokkuvõte

Nõukogude Liidus 1920. aastatel väljakujunenud nomenklatuurisüsteemi kindlustumiseni jõuti Eesti NSV-s sõjajärgsetel aastatel, kuigi küsimus oli päevakorral juba esimesel nõukogude aastal. Juba 1940. aastal seati juhtivaid ametikohti täitvate töötajate kohta sisse isikutoimikud. Esimese nomenklatuuri kinnitas EKP KK büroo 1941. aasta mais. Samal istungil pandi paika ka maakonna- ja linnakomiteede otsusega kinnitatav nomenklatuur. Üleliidulisel tasandil läbi viidud nomenklatuuri põhimõtete täpsustamine 1946. aastal ja uue üleliidulise nimekirja koostamine tõi muudatusi kaasa ka kohalike parteikomiteede nomenklatuurides. Esimene sõjajärgne EKP KK nomenklatuur kinnitati 1946. aasta septembris ning sellesse kuulus kokku 1739 ametikohta. EKP KK nomenklatuuri kuuluvate ametikohtade koguarv suurenes iga kinnitatud nimekirjaga alates 1946. aastast kuni 1950. aastani, mil nomenklatuuri oli arvatud 3155 ametikohta. NLKP KK otsusele tuginedes kinnitati uus EKP KK nomenklatuur augustis 1953 ning siia kuulus kokku 2252 ametikohta. Nii üleliiduliste kui regionaalsete nomenklatuursete ametikohtade arvu vähenemine jätkus ka järgnevatel aastatel. Kõige vähem kuulus EKP KK nomenklatuuri ametikohti 1961. aasta nimekirjas, mil nende arv oli langenud 1579 ametikohani. Kaks aastat hiljem

seevastu oli EKP KK nomenklatuuris taas üle 2000 ametikoha, jäädes väikeste erinevustega sellesse suurusjärku kuni 1971. aastani, mil EKP KK nomenklatuuri koguarv küündis ligi 3000 ametikohani. Neli aastat hiljem kinnitatud täisnimekirjas oli nomenklatuursete ametikohtade koguarv 2166. EKP KK nomenklatuur oli samas suurusjärgus ka 1980. aastatel, vähenedes 1988. aastaks 1761 ning 1990. aastaks 1349 ametikohani. Aastatel 1947–50 suurenes iga uue ametikohtade loeteluga ka põhinomenklatuuri ja vähenes arvestusnomenklatuuri kuuluvate kohtade arv. See tähendas, et antud aastate lõikes suurenes otseselt EKP KK kinnitust vajavate ametikohtade arv. 1950. aastate teisel poolel hakkas põhinomenklatuuri osakaal EKP KK nomenklatuuris vähenema, olles kõige madalam 1956. aasta täisnimekirjas, mil EKP KK büroo või sekretariaadi kinnitust vajas vaid 55 protsenti EKP KK nomenklatuurist. Siit alates hakkas põhinomenklatuuri osakaal taas tõusma, jäädes 1960. aastatel 74 ja 83 protsendi vahele. EKP KK nomenklatuurist moodustasid aastatel 1946–75 põhiosa parteiaparaadi, ideoloogia, põllumajanduse ja muu administratiivaparaadiga seotud ametikohad. Kokku jäi nende valdkondade osakaal erinevates nimekirjades 52–73 protsendi vahele.

ABSTRACT: *The nomenklatura of the Estonian Communist Party Central Committee 1945–1990: development and statistics*

The *nomenklatura* system that had taken shape in the Soviet Union in the 1920s was implemented in the Estonian SSR in the post-war years, even though this issue was already on the agenda during the first year of Soviet occupation. The year 1945 was the most important from the standpoint of getting the *nomenklatura* system to start functioning since it was then that the system for documenting *nomenklatura* cadres was worked out, personal files were drawn up, a card file of personal cards of the *nomenklatura* cadres was established, and the ECP CC *nomenklatura*

was approved. The specification of the principles of the *nomenklatura* carried out at the USSR-wide level in 1946 and the drawing up of a new USSR-wide list also brought changes in the *nomenklaturas* of the local Party committees. The first post-war ECP CC *nomenklatura* was approved in September of 1946 and it listed a total of 1739 official posts. The total number of positions that belonged to the ECP CC *nomenklatura* increased with each approved list starting from 1946 to 1950, when 3155 positions were included in the *nomenklatura*. Based on the decision of the CPSU CC, the new ECP CC *nomenklatura* was approved in August of 1953 with a total of 2252 positions. The reduction in *nomenklatura* posts continued during the subsequent years as well both at the USSR-wide level as well as regionally. The smallest number of ECP CC *nomenklatura* positions is found in the list from 1961, when their number had dropped to 1579 positions. Two years later, on the other hand, there were once again over 2000 posts in the ECP CC *nomenklatura*, remaining in this order of magnitude with small variations until 1971, when the total number of ECP CC *nomenklatura* extended to nearly 3000 positions. The total number of *nomenklatura* positions was 2166 in the full listing that was approved four years later. The ECP CC *nomenklatura* was of the same order of magnitude in the 1980s as well, shrinking to 1761 positions by 1988 and 1349 posts by 1990.

In 1947–50, the number of posts belonging to the listed *nomenklatura* increased and the number of posts belonging to the list of potential replacements for *nomenklatura* positions decreased with each new listing of official positions. This meant that during these years, the number of positions that required the direct approval of the ECP CC increased. The relative proportion of listed *nomenklatura* began decreasing in the ECP CC *nomenklatura* in the latter half of the 1950s, reaching its lowest point in the full listing of 1956, when only 55% of the ECP CC *nomenklatura* required the approval of the ECP CC Bureau or Secretariat. From this point onward, the relative proportion of listed *nomenklatura* began increasing again, levelling off at between 74 and 83% in the 1960s. Positions in the Party apparatus, the ideological, agricultural and other administrative apparatuses formed the bulk of the ECP CC *nomenklatura* in 1946–75. The relative proportion of these spheres of activity remained somewhere in the range of 52–73% in total in the different listings. The institutions that belonged to the ECP CC *nomenklatura* in 1946–90 went through several changes in their designations and structure over the years. For the most part, the number of positions included in the ECP

CC *nomenklatura* in the jurisdiction of such institutions decreased or increased with the approved listings or by way of decisions made during the intervening periods. Regardless of frequent changes, the core of the ECP CC *nomenklatura* remained essentially the same over this period of 45 years.

KEYWORDS: nomenklatura, political elite, cadre policy, sovietization, Estonian SSR

MARILIIS HÄMÄLÄINEN (b. 1980), M.A., History teacher at Tilsa Secondary School.*

* Correspondence: Mariliis Hämäläinen. Lepa farm, Kiuma village, Põlva parish, Põlva county 63208, Estonia. E-mail: mariliis.hamalainen@gmail.com